

Antropologia desăvârșirii într-o Europă debusolată și desacralizată! – reflexii teologice în opera Părintelui Dumitru Stăniloae

drd. Alexandru Constantin CHITUȚĂ

Abstract: Approach of person theology have a importante note and role in the Father Stăniloae books and study. He was concernet about the role to salvation, freedom and communicability pf the person for another person. The key to the whole theology of Father Stăniloae is the person and communion. Making the communion în Europe today is a spiritual and civic necessity that leads to knowledge, respect and conviviality. With the writings of the Fathers, romanian theologian bring current role of the individual collective salvation.

Keywords: individuals, communities, Europe, crisis, selfishness

Aproape la tot pasul auzim că societatea de astăzi este în criză. Toate lucrurile se leagă de criză, fie ea economică, culturală etc. Toate își au obârșia în criză. Este adevărat! De ceva vreme cu toți trăim într-o criză. Criza omului contemporan este cea de la care provin toate.

Desigur, criza moral-spirituală a persoanei Europei contemporane trebuie văzută în perspectiva pe care o întreține secularismul, adică una dintre provocările majore cu care se confruntă spiritualitatea creștină în mileniul III și care generează pe bună dreptate o îngrijorare ce primește uneori accentele unei adevărate fobii cu efect paralizant. Din punct de vedere etimologic, termenul *secularism* vine de la *saeculum* care înseamnă *rasă, neam, generație, epocă, secol* (în sensul de timp lung, nedeterminat) dar și *spiritul vremii, moda timpului, viața lumească*⁵⁰. Așadar noțiunea de secularism, de secularizare desemnează un fenomen prin care la nivelul mentalităților, se produce o schimbare majoră în spiritul vremii sau după moda timpului, adică un spirit și o modă pentru care „pofta trupului și pofta ochilor și trufia vieții”⁵¹ au devenit valori supreme și idelauri supreme. O astfel de lume se află în opoziție de fond

⁵⁰ Cf. Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 1082. Înțelesul de *viață lumească*, intrat în uz în latina târzie, denotă un mod de viață aflat în opoziție de fond cu exigențele Evangheliei. Apologetul Tertulian, de pildă, a utilizat *saeculum* în acest sens.

⁵¹ 1 In. 2, 16.

cu lumea mântuită în Hristos, adică lumea din ale cărei structuri purificate și transfigurate prin harul Duhului Sfânt⁵² se va naște „cer nou și pământ nou” al veacului ce va să vie, așa cum această realitate este evocată în Revelația dumnezeiască⁵³.

Omul modern, contemporan sau post-modern, cum ne place să-l definim impresionat de propriile invenții, copleșit de minuniile tehnologice crede că el este suficient sieși. „Cu ajutorul științei și tehnicii, omul poate domina parțial lumea, dar fără Dumnezeu nu se poate domina pe el, pierde dimensiunea socială a existenței și devine violent, sălbatic și exploziv. Prin autonomizarea sa, omul îl neagă pe Dumnezeu, negându-se pe sine însuși și autodistrugându-se”⁵⁴.

Putem concluziona că omul își caută de mii de ani o morală fără Dumnezeu. Și la ce a ajuns? La *Homo homini lupus*. Dincolo de morala de paradă, alcătuită din vorbe, a instaurat interesul și imperativul moral drept normă a moralității. Și de aici pornește tot ce e lipsit de orientare morală, de orice criteriu moral care să justifice altceva decât egoismul feroce. O astfel de atitudine nu poate duce decât la ceea ce observa Spinoza: „Fiecare să se iubească pe sine și să caute folosul său”. Prin toate acestea, în locul luminii, bucuriei și vieții veșnice după care însetează omul în calitatea lui de chip al lui Dumnezeu, omul contemporan descoperă tristețea, solitudinea și vidul spiritual. Nicolae Balca, spunea la vremea sa, în anul 1936, că „omul antic vorbea cu cosmosul; omul medieval vorbea cu Dumnezeu; iar omul modern vorbește cu sine însuși”⁵⁵.

Omul este totodată o ființă cu o acută conștiință a valorii timpului, pentru că e o ființă ce se pregătește în relațiile temporale cu alții pentru eternitate. El trăiește în timp conștiința eternității și înaintând spre ea. Experiențele lui sunt imprimate de preocuparea de eternitate. Omul vrea să devină mereu nou, pentru că vrea să se desăvârșească, să devină

⁵² Ioan Bizău, *Maladia secularismului și remediile vieții în Hristos*, în vol. *Biserică și multiculturalitate în Europa sfârșitului de mileniu*, Presa Universitară Clujeană, Cluj – Napoca, 2001, pp. 223-224.

⁵³ Apoc. 21, 1-22, 5.

⁵⁴ Alexandru Constantin Chituță, *Omul – coroană și sacerdot al creației – reflexii antropologice pornind de la Cuvântarea la Sfintele Paști a Sfântului Grigorie de Nazianz*, în vol. *Exegeza și ermeneutica biblică în operele Sfinților Părinților Capadocieni*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2009, p. 173.

⁵⁵ Nicolae Balca, *Criza culturii*, în *Telegraful Român*, nr. 42, 1936, Sibiu, p. 58.

atotcuprinzător, a toate înțelegător, să ajute pe cât mai mulți dați de Dumnezeu, într-o anumită clipă în seama lui⁵⁶.

Trebuie să afirmăm faptul că în această lume debusolată și desacralizată viața creștinului pe pământ are sens și valoare în măsura în care ea este o preocupare a omului pentru propria lui mântuire și o dobândire reală a acesteia prin comuniunea cu Hristos, ca mădular al Trupului Său, Biserica⁵⁷. De aceea, mântuirea trebuie înțeleasă ca eliberare din robia păcatului și a morții și ca o împreună viețuire cu Hristos și în Hristos prin lucrarea Duhului Sfânt în noi, este problema cea mai serioasă și vitală care îl confruntă pe creștinul tuturor timpurilor.

Persoana prin creștinism a devenit noțiunea cheie a culturii europene, o veritabilă *forma mentis* a Europei, difuzându-se în domeniile cele mai diferite, imprimând o viziune relațional-personală nu numai despre Dumnezeu dar și despre om, lume și istorie⁵⁸. „Pe baza acestei noțiuni Europa a putut asimila tradiții și moșteniri culturale diferite, devenind o cultură deschisă”⁵⁹. Denis de Rougemont arăta că „persoana distinctă de individ are o dublă geneză: teologică și politică. Din punct de vedere politic, persoana a reușit să integreze cele două accepțiuni contrare date anterior omului: de individ existent în sine și prin sine (descoperirea Greciei antice) și de cetățean existând exclusiv prin și pentru stat (Roma antică). Dacă individul este expus seducțiilor egoismului, scepticismului, profanării și anarhiei, cetățeanul este expus seducțiilor colectivist-totalitare. Aducând prin virtuțile credinței, nădejzii și dragostei o nouă axă de referință verticală, axa transcendenței personale a lui Dumnezeu cel întreit în Persoane, persoana rupe cercul orizontal, vicios al pendulării între individualism și colectivism. Relația cu Dumnezeu îl eliberează pe credincios de sub teroarea socialului și a individualului, obligându-l la o responsabilitate infinită față de aproapele și la edificarea unui nou tip de comuniune: comuniunea supranaturală și ca atare sobornicească a Bisericii, al cărei model este comuniunea treimică”⁶⁰. Entitate relațională, persoana înseamnă deci nu doar saltul la o logică paradoxală, ci în primul rând adoptarea unui nou mod de existență paradoxal, în același timp solitar și solidar, personal și

⁵⁶ Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p. 29.

⁵⁷ Pr. Prof. univ. dr. Dumitru Radu, *Repere morale pentru omul contemporan*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007, p. 183.

⁵⁸ Ioan I. Ică jr. *Europa politicului, Europa spiritului*, în vol. *Un suflet pentru Europa*, Ed. Anastasia, București, 2005, pp. 33-34.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 34.

⁶⁰ *Idem*.

comunitar, cel al comuniunii. Această năzuință după convergența dintre personal și comunitar marchează întreaga istorie a Europei.

1. Pentru o teologie a dragostei și comuniunii

Antropologia modernă a căutat să explice omul dintr-o perspectivă dominantă sau conjugată biologiei, psihologiei, sociologiei, sistemelor comunicării prin care omul este redus la nevoile elementare biologice și culturale ale supraviețuirii lui la jocul relațiilor economice. S-a ajuns la ceea ce pr. Ioan Ică jr. a numit *conflictul antropologilor*⁶¹.

Astfel că una din principalele preocupări ale teologiei ortodoxe a secolelor XX și XXI o constituie evidențierea importanței teologiei persoanei, respectiv a rolului mediator pe care acesta îl ocupă în relația cu Sfânta Treime și cu lumea creată, ca factor generator de unitate și progres al omenirii și al întregii creații spre Dumnezeu. Potrivit lui Andrew Louth, pr. Stăniloae a realizat una „dintre cele mai autentice abordări ale teologiei persoanei în sec. XX, în principal datorită implicării sale în dialogul cu cultura vremii, precum și a necesității de a reliefa conceptul de persoană potrivit teologiei patristice a Bisericii”⁶². Abordarea teologiei persoanei a constituit după același teolog britanic o temă distinctă a secolului trecut, având o deosebită importanță pentru contextul existențial al creștinilor din Europa apuseană unde se încerca relativizarea relațiilor interumane, diminuarea înțelegerii importanței persoanei și dizolvarea comunităților tradiționale⁶³. În mai multe rânduri pr. Dumitru Stăniloae a accentuat rolul important și totodată condiția *sine qua non* a mântuirii, și anume libertatea și comunicabilitatea persoanei în legătură cu altă persoană pentru realizarea comuniunii fundamentate pe credință și dragoste. Raționalitatea nu este un scop în sine, ci un mijloc pentru un scop mai înalt. *Cogito*-ul cartezian este depășit la Stăniloae de patristicul *iubesc, deci exist*, care ocupă o poziție atât de importantă în *Dogmatica* sa. Iubirea și rațiunea nu trebuie despărțite, dacă dorim să atingem împlinirea sau înțelegerea „rațiunilor de a fi” ale universului și ale vieții în general⁶⁴.

⁶¹ Ioan I. Ică jr., *Studiu introductiv Îndumnezeirea omului*, P. Nellas și *conflictul antropologilor*, în P. Nellas, *Omul – animal îndumnezeit*, Ed. Deisis, Sibiu, 1994, p. VI.

⁶² Ștefan Toma, *Prin pr. Dumitru Stăniloae, Ortodoxia a putut să ofere ceva original teologiei contemporane*, în *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 311-312, 2003, p. 6.

⁶³ *Idem*.

⁶⁴ Dumitru Stăniloae, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, I., Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2003, p. 475.

De aceea dragostea creștină este corelată cu smerenia. Într-un chip analog cu Jean Paul, Dostoievski, pune pe Markel, unul din personajele sale, să întrebe servitorii: „Iubiții mei, bunii mei, de ce mă serviți? De se va milostivi Dumnezeu de mine și mă va lăsa să trăiesc, vă voi servi și eu pe voi, căci fiecare trebuie să servească altora”⁶⁵. În acest sens pr. Stăniloae afirmă că ne este cu atât mai greu să înțelegem taina iubirii lui Dumnezeu față de noi și dorința Sa de a-i răspunde cu iubirea noastră. E uluitoare valoarea ce ne-a dat-o Dumnezeu⁶⁶.

În ciuda unei mari diversități de teme tratate și de aspecte evidențiate, teologia pr. Stăniloae are o constantă esențială care ne ajută să vedem întregul concentrat în fiecare parte a teologiei sale. Această constantă esențială a gândirii sale este înțelegerea teologiei ca știință a mântuirii și a vieții veșnice. Opera sa este o sinteză neopatristică creatoare, în care dogmele credinței, viața liturgică și experiența mistică a Bisericii se întrepătrund și se evidențiază reciproc.

În lucrarea sa de antropologie hristologică din anul 1991, pr. Stăniloae discută implicațiile concepției sale despre Hristos în planul ființei umane. După cum era de așteptat, aceleași două trăsături fundamentale ale ființei umane se desprind: *conștiința de sine și comuniunea*⁶⁷. Omul, creat după chipul Fiului lui Dumnezeu, este atât un subiect conștient de sine, un centru al acțiunii, cât și comuniune, orientare către ceilalți. Ființa umană este un subiect care nu poate găsi împlinire în afara comuniunii cu ceilalți și, în ultimă instanță, cu Dumnezeu.

Cheia întregii teologii a pr. Stăniloae putem spune că o constituie persoana și comuniunea, după cum el însuși a subliniat: „Eu am accentuat întotdeauna ideea de persoană, dar legată de comuniune... Persoană și comuniune. Nu numai în comuniune, ci și persoană”⁶⁸. Comuniunea este în gândirea teologică a părintelui Stăniloae nota dinstinctivă a persoanei umane, persoana putând în ea însăși „o sete de comuniune”⁶⁹. Și aceasta deoarece „în comuniunea dintre persoană și persoană stă viața persoanei”⁷⁰ sau și mai categoric arătând caracterul de ființă care tinde spre comuniune, „refuzul comuniunii cu semenul e un

⁶⁵ Apud Dumitru Stăniloae, *Ascetica și mistica...*, p. 294.

⁶⁶ *Idem*.

⁶⁷ Dumitru Stăniloae, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Craiova, 1991, p. 162.

⁶⁸ D. Stăniloae în Sorin Dumitrescu, *7 Dimineți cu Părintele Stăniloae*, Ed. Aastasia, București, 1992, p. 22 și p. 155.

⁶⁹ Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și Comuniune în Liturgia ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 379.

⁷⁰ *Ibidem*.

chin. Refuzul comuniunii cu Dumnezeu e chinul dus la ultima concluzie: moartea⁷¹ sau „persoana fără comuniune nu e persoană”⁷².

Din punctul de vedere al epistemologiei sale echilibrate, pr. Stăniloae afirmă că, spre deosebire de abordarea occidentală augustiniană, caracterizată prin analogia dintre Treime și funcțiile psihologice ale individului, Părinții Răsăriteni ai Bisericii au înțeles realitatea intra treimică a lui Dumnezeu ca reflectându-se în unitatea naturii umane, iar numeroasele sale ipostazieri, în „multitudinea ipostasurilor sau a subiectelor sale.”⁷³

Raționalitatea lumii este pentru om și culminează în om; nu omul este pentru raționalitatea lumii⁷⁴. Căci lumea, cu unitatea și structura ei rațională, există pentru dialogul interuman, ca o condiție pentru creșterea spirituală a omului și pentru dezvoltarea întregii umanități⁷⁵.

Părintele Stăniloae reliefează, așa cum am văzut, faptul că realizarea comuniunii prin adevărata iubire generează cunoaștere.

Fin cunoscător al spiritualității românești, pr. Stăniloae nu încetează de a îmbrăca în mod analog problema egoismului și a păcatului spulberat de virtute și iubire pentru a ajunge la îndumnezeire. Astfel el afirmă că „îndumnezeirea este desăvârșirea omului prin Dumnezeu, dat fiind că în alt chip el nu poate ajunge la desăvârșire. Păcatul a știrbit și a înlănțuit, ca într-o vrajă rea, într-o mare măsură puterile firii omenești. Noi nu cunoaștem exact în toată amplitudinea puterile de care e capabilă firea noastră. Invidia, grija, ura îi paralizează elanul. Iubirea ce o avem față de cineva sau o are cineva față de noi, încrederea ce ni se acordă sau o acordăm la orice ieșire din egoismul păcătos, dezlanțuie în noi puteri ce ni le bănuim, întocmai cum sărutul lui Făt – Frumos trezește din paralizia unui somn nefiresc pe Ileana Cosânzeana”⁷⁶.

De cunoaștere duhovnicească avem nevoie astăzi. Hrănit din experiența duhovnicească, pr. Stăniloae ne-a consacrat astfel legăturii sensului dogmelor Bisericii de viața interioară a omului. El caută sensul duhovnicesc al dogmelor, ca și o explicație a lumii care vrea să arate că toate dogmele dau un răspuns aspirațiilor adânci ale oamenilor. Din

⁷¹ D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau Restaurarea Omului*, p. 309.

⁷² D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, 1996, p. 60.

⁷³ Silviu Eugen Rogobete, *Existențialism mistic sau participare comunitară? Două alternative în cadrul tradiției ortodoxe: Vladimir Lossky și Dumitru Stăniloae*, în vol. *Dumitru Stăniloae sau paradoxul teologiei*, Ed. Anastasia, București, 2003, p. 291.

⁷⁴ D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică...*, I, p. 351.

⁷⁵ Pr. Prof. dr. Dumitru Gh. Radu, *Despre înnoirea și îndumnezeirea omului în Hristos*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007, p. 173.

⁷⁶ D. Stăniloae, *Ascetica și mistica...*, p. 337.

această perspectivă, el a vrut să arate necesitatea pentru om de a se realiza în comuniune cu ceilalți. El accentuează astfel „sensul persoanei, persoana divină în comuniunea treimică, valoarea veșnică a persoanelor umane care nu poate avea temei decât în caracterul personal al lui Dumnezeu, în caracterul comunitar al lui Dumnezeu, în caracterul personal al lui Hristos Care este Fiul lui Dumnezeu făcut om”⁷⁷. Creștinismul nu este depășit. Fără credința creștină, omul nu se poate realiza pe sine ca om, nu poate rezolva problemele sociale de astăzi. Aceste probleme nu se pot rezolva cu legi impuse. Trebuie să fim convinși că, pentru a ajunge la o umanitate integrală, e nevoie să existe o fraternitate, o egalitate. Fiind frați unii cu alții înaintăm spre Împărăția lui Dumnezeu care este Împărăția Iubirii și o viață în plenitudine la care omul aspiră și fără perspectiva căreia viața nu are niciun sens, nici un interes.

În general, „o spiritualitate adevărată e o spiritualitate vie, care angajează toată ființa omului. Ca atare, ea e alimentată de o comuniune în rugăciune și de manifestarea identității de credință între mai mulți. Numai această comuniune încălzește viața spirituală a fiecăruia. O spiritualitate urmărită de unul singur se răcește, se usucă, devenind mai mult o cugetare teoretică ce angajează doar mintea, și acestea din când în când. Viața fiecăruia sporește în legătură cu alții. Spiritualitatea aceasta vie, care cuprinde întreaga ființă umană și e alimentată de comunicarea cu alții, creând comuniunea, se întreține în creștinism prin Sfânta Liturghie. Ea primește în Liturghia ortodoxă o pecete proprie... Sfânta Liturghie poate fi socotită și ca un mijloc de transcendere a oamenilor de la o viață închisă la o viață de comunicare în Dumnezeu, ca Împărăție a Lui. Rugăciunile indică o astfel de transcendere, sau o ieșire a omului închis în egoism, spre Dumnezeul Cel în Treime, sau al iubirii, chiar când se cer în rugăciuni bunuri necesare vieții pământești, drept condiții de pregătire pentru Împărăția lui Dumnezeu... Deci aceasta o deprindem în cursul Sfintei Liturghii: transcenderea sau ridicarea noastră peste interesele egoiste și trupești ce ne leagă de lume și unirea noastră în duh de jertfă cu Hristos și, prin El, cu Tatăl în Sfântul Duh. Iar adunându-ne toți în ambianța de comunine a Sfintei Treimi, întărim comuniunea între noi. De aceea cerem acestea în comun, pentru toți”⁷⁸.

Vorbind despre această legătură a omului cu Dumnezeu, în introducerea *Filocaliei*, vol. 11, pr. Stăniloae scria că: „Iată cum omul,

⁷⁷ Vezi M. A. Costa de Beauregard, *Mică dogmatică vorbită dialoguri la Cernica*, Ed. Deisis, Sibiu, 2007, p. 37.

⁷⁸ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Spiritualitate...*, pp. 7-9.

unindu-se tot mai mult cu Hristos și făcându-se tot mai asemenea Lui, se realizează pe de o parte tot mai mult ca om, asemenea omului desăvârșit care e Hristos, pe de alta se apropie tot mai mult de Hristos, omul model, însușindu-și curăția și căldura Duhului. El devine purtător de Hristos, dar în același timp duhovnicesc.” În acest sens Sf. Ioan Damaschin în *Dogmatica* sa afirmă: „Ea se numește împărtășanie (*metalepsis*), căci prin ea ne împărtășim de dumnezeirea lui Iisus. Și se numește comuniune – cuminecare (*koinonia*) și este cu adevărat, pentru că prin ea suntem în comuniune cu Hristos și participăm la trupul și dumnezeirea Lui și prin ea suntem în comuniunea și ne unim unii cu alții, pentru că ne împărtășim dintr-o singură pâine și devenim toți un trup și un sânge al lui Hristos și mădulare unii altora făcându-ne concorporali (împreună trup) al lui Hristos”⁷⁹.

Mitropolitul Kallistos Ware consideră că insistența pr. Stăniloae asupra faptului că persoana umană este întâi de toate comuniune, întâlnire și răspuns, este poate cea mai semnificativă afirmație în întreaga sa teologie. Ca urmare a acestui fapt, teologia sa poate fi caracterizată drept o teologie a dragostei și a comuniunii⁸⁰.

2. Îndumnezeirea omului sau antropologia desăvârșirii

Așa cum am arătat drumul spre Dumnezeu trece prin umanizarea noastră. Iar în această umanizare nu se poate înainta decât în comunitatea umană. Ea constă în realizarea unei adânci comuniuni interumane. De aceea lucrurile sunt date nu numai pentru practicarea unui dialog singular al fiecăruia cu Dumnezeu, ci și pentru practicarea unui dialog între ei și a lor, în comun cu Dumnezeu, sau a unui dialog între ei și a lor, în comun cu Dumnezeu sau a unui dialog între ei în conștiința că lucrurile sunt date de Dumnezeu pentru folosirea lor ca daruri între ei, în numele, din porunca și din bogăția Lui, ca semne ale iubirii Lui pentru ca această iubire să se extindă și între noi⁸¹. „Omul este ființa rațională și cuvântătoare, sau comunicativă, nepuizabilă, de aceea însetată de nemurire și este capabilă de nemurire”⁸².

⁷⁹ P.G. 94, 1153 apud Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, IV, 13, București, 1943, pp. 316 – 317.

⁸⁰ Vezi Kallistos Ware, *Foreword* la D. Stăniloae, *The experience of God, Orthodox Dogmatic Theology*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 1989, p. XIX.

⁸¹ Pr. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I., 1078, p. 328.

⁸² Pr. Dr. D. Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p. 11.

Este foarte greu, dacă ești creștin, să vorbești despre Dumnezeu sau să vorbești despre om, deoarece, în centrul întregii noastre credințe, există întâlnirea: și anume întâlnirea cu Hristos. Există această certitudine că în umbra vieților noastre, ascuns ca un prieten de taină, există Cineva a Căruia față este o întâmpinare curată.

Vorbind despre drumul către întâlnirea cu Dumnezeu în introducerea la volumul *Ascetică și Mistică Creștină*, pr. Stăniloae afirma că acesta poate să aibă ca numire secundară și „Teologia vieții spirituale, întrucât de fapt acest sudiu urmărește în concret fazele vieții spirituale a creștinului, sau felul în care principiile credinței devin puteri care însușesc și normează viața creștină. Dar o numire mai largă poate, nu întru totul adecvată, ar putea fi aceea de Antropologie creștină ortodoxă. Termenul acesta pe de o parte e potrivit, întrucât drumul străbătut de om pe linia unei vieți ascetice și mistice e drumul adevăratei împliniri a omului dar întrucât numai o mică parte din oameni parcurg acest drum al desăvârșirii și totuși mântuirea o obțin și ceilalți, măcar într-o mică măsură, termenul de Antropologie creștină ortodoxă nu poate fi strâmtat numai la viațuirea ascetică și mistică. Ar fi poate mai nimerit să identificăm Teologia ascetică și mistică cu o Antropologie a desăvârșirii...”⁸³

O altă definiție a misticii este cea dată de I. Zahn. După el mistica „e împlinire pe pământ a unirii cu Dumnezeu în cunoaștere și iubire, prin harul special al lui Dumnezeu, omul participând prin rugăciune contemplativă și păstrându-se în sfințenia vieții. Această unire e adesea însoțită de daruri extraordinare, atât lăuntrice cât și exterioare chiar dacă ele nu sunt absolut necesare”⁸⁴.

Aflând misterul etern al persoanei și comuniunii umane, plecând de la Evanghelie și de la Părinți, pe care îi traduce în limba română, în bună parte, „pr. Stăniloae ne înfățișează omul în aspirația lui spre infinit. Participarea la viața naturii și legilor date lumii prin creație, omul nu o poate dobândi însă decât în Iisus Hristos. În sensul acesta a scris cea dintâi dintre cărțile cu care a cucerit, înainte de apariția ateismului ofensiv de la noi, conștiința vremii: *Iisus Hristos sau restaurarea omului*. Revenirea la aceeași temă în lucrarea *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu* nu constituie o completare, ci o împlinire. E cert că a trăi cu sens înseamnă, după părintele Stăniloae, ați însuși chipul și modul teandric al Mântuitorului, a avea fericirea de a te crede frate al Fiului lui Dumnezeu.

⁸³ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Ascetică și mistică creștină sau Teologia Vieții Spirituale*, Casa Cărții de Știință, Cluj – Napoca, 1993, p. 5

⁸⁴ Idem.

A spori în sensul divin înseamnă, de asemenea, a te afla în comuniune cu îngerii și cu sfinții, împăcat cu conștiința, cu misiunea și cu îndatoririle tale de ales al Domnului, dar totodată de a te afla în față cu semenii tăi, drept, îndatoritor și folositor, dorind să fii bun și curat sufletește, capabil de devotament, de răbdare, de iertare, de sacrificiu și de eroism⁸⁵.

Învățătura despre îndumnezeire este exprimată concentrat în cunoascutele cuvinte ale Sf. Atanasie al Alexandriei: „Dumnezeu S-a înomenit, ca noi să fim îndumnezeiți”⁸⁶.

Îndumnezeirea omului în Hristos presupune un crescendo niciodată încheiat, printr-un quantum de acte de credințe și de fapte bune, cu ajutorul harului dumnezeiesc, în scurta noastră viață pe pământ.

În spațiul comuniunii descris mai sus se poate realiza îndumnezeirea omului după har. „Numai în participarea eternă la infinitatea acestei Persoane supreme ființa noastră socotește că-și va vedea împlinit sensul. În aceasta constă înțelesul doctrinei creștin-ortodoxe despre îndumnezeirea ființei noastre prin participare la Dumnezeu sau prin har”⁸⁷.

Trăită în Duhul Sfânt, asceza, lupta noastră cu păcatul, cu egoismul și cu fatalitatea este participare la lupta lui Hristos și la vindecarea pe care El o aduce păcatului și patimilor, la înlăturarea neadevărului. De asemenea, trăită în Sfântul Duh, slujirea noastră în Biserică și în lume este slujire din slujirea lui Hristos, lucrare a lui Hristos în lume, prin noi și cu noi. Tot rostul ascezei și al rugăciunii este de a ne pune permanent în starea de comuniune cu Dumnezeu și cu semenii. „Creștinul trebuie să regăsească unitatea sa interioară. Păcatul îl divizează, rugăciunea îl adună. *Ubi peccata, ibi multitudo*”⁸⁸.

În Hristos, Dumnezeu a căpătat chip văzut și omul poate atunci să-și descopere propriul său chip, să descopere chipul aproapelui său. Ceea ce ne este descoperit este sensul dorinței omului. Dacă există într-adevăr un lucru pe care îl înțelegem din ce în ce mai bine astăzi – toate științele omenești susțin lucrul acesta ca să-l înconjoare fiecare în felul său – este că omul are o dorință de nestăvilit, omul este o largă deschidere. Apocalipsa ne vorbește despre omul dorinței. Ceea ce ne este descoperit în Hristos, este că această dorință nu se poate îndeplini decât prin El, în Biserică, în revărsarea Duhului Vieții. Să se apropie omul

⁸⁵ Pr. Prof. Ilie Moldovan, *Prefață*, în D. Stăniloae, *Trăirea lui Dumnezeu în Ortodoxie*, Ed. Dacia, Cluj – Napoca, 1993, pp. 9-10.

⁸⁶ Atanasie, *De incarnatione Verbi*, P.G. 25.

⁸⁷ D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă...*, I, p. 18.

⁸⁸ Origène, *La prière, Introd.*, trad. par A. G. Hamman, Paris, DDB, 1977, p. 130.

însetat ca omul dorinței să primească apa Vieții, în mod gratuit. „În locul unei teologii a Duhului, Părintele Stăniloae dezvoltă o teologie în Duhul. Biserica este legată esențial de pogorârea inițială, care nu este însă un eveniment sigilar, căci Duhul coboară permanent ca ipostas în ființele umane. Biserica trebuie privită ca o *Cincizecime continuă*”⁸⁹, dezvoltând dimensiunea ei personală și comunitară⁹⁰.

Reastabilirea omului în starea de adopțiune filială și pnevmatoforă este, de fapt, repunerea lui în stare de cetățean al Împărăției. Arătarea Preasfintei Treimi în timpul botezului umanității asumată de Fiul relevă un fapt esențial al antropologiei teologice creștine, și anume: comuniunea omului cu Dumnezeu – Treime este vocația sa fundamentală. Dar în intimitatea „Împărăției” sau a iubirii Preasfintei Treimi se intră prin nașterea în Duhul Sfânt, Care, pe temelia pusă de Dumnezeu – Tatăl în Dumnezeu – Fiul, lucrează înfierea naturii omenești⁹¹.

Învățătura despre îndumnezeirea omului prezintă o importanță deosebită pentru teologia ortodoxă răsăriteană în ceea ce privește înțelegerea naturii umane, a scopului pentru care Dumnezeu l-a creat pe om. Trebuie precizat că termenul *theosis* nu se află în Sf. Scriptură, ci a fost creat de către Părinții Bisericii pe parcursul disputelor lor hristologice și soteriologice cu ereziile din vremea lor. Problema pe care Sf. Părinți au trebuit să o rezolve a constituit-o modalitatea prin care să exprime în limbajul neoplatonic al vremii lor, taina întrupării Fiului lui Dumnezeu și a mântuirii oamenilor. În acest sens, ei au folosit conceptul de îndumnezeire ca pe un concept hristologic și eshatologic, exprimat în limbaj neoplatonic, însă independent de speculațiile filosofice.⁹²

În Hristos, natura umană ajunge la deplina ei realizare ultimă: îndumnezeirea. Sf. Irineu afirma: „Cuvântul lui Dumnezeu S-a făcut om. Cel ce este Fiul lui Dumnezeu S-a făcut om (...) pentru ca omul să primească înfierea și să devină fiu al lui Dumnezeu. Căci noi nu putem

⁸⁹ Ciprian Iulian Toroczkai, *Tradiția patristică în modernitate. Ecceologia Părintelui Georges V. Florovsky (1893-1979) în contextual mișcării neopatrstice*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2008, p. 361.

⁹⁰ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, II, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1996, p. 135: „Duhul și Hristos, Care rămân în Biserică și în credincioși, nu sunt statici și pentru motivul că nu sunt puteri impersonale, ci persoane. Iar persoanele sunt mereu în mișcare, mereu vor să se comunice și mai mult.”

⁹¹ PF. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate*, Ed. Basilica, București, 2009, pp. 189-190.

⁹² Vezi John Meyendorff, *Theosis in the Eastern Orthodox Tradition*, in L. Dupre și D. E. Saliers (ed.), *Christian Spirituality*, III, SCM Press, Londra, 1990, p. 471.

primi altfel incoruptibilitatea și nemurirea decât prin unire cu Incoruptibilitatea și nemurirea”⁹³.

În tot efortul și urcușul nostru Iisus Hristos e de la început „cale”, adică chiar din faza ascetică când s-ar părea că suntem precumpănitor vizați noi înșine. Pr. Stăniloae afirmă că „adevărul acesta este susținut de scrierile ascetice și mistice ale Răsăritului prin afirmarea că Domnul ni se dă întâi prin porunci. «Domnul e ascuns în poruncile Sale și cei ce-L caută pe El Îl găsesc pe măsura împlinirii lor» spune Sf. Marcu Ascetul⁹⁴. Ideea aceasta o găsisese întâi la Origen, iar în cele din urmă o dezvoltă Sf. Maxim Mărturisitorul. Ea înseamnă că cel ce vrea să pornească spre Dumnezeu trebuie să se prindă întâi de funia poruncilor pe care ne-o oferă Iisus Hristos, căci ele nu sunt decât o prezentare analitică a chipului Său de supremă desăvârșire morală și de trăire în legătura dragostei cu Tatăl. Dacă persoana lui Iisus ca model de desăvârșire ni se prezintă ca o sinteză a poruncilor dumnezeiești împlinite, lucrând și noi acele porunci ajungem la asemănarea și la unirea cu El”⁹⁵.

De fapt „nota cea mai înaltă și mai consistentă a umanismului creștin ortodox se află în ceea ce el numește îndumnezeirea omului. În aceasta se vede iubirea nețărmurită a lui Dumnezeu pentru om, pe de o parte, și valoarea și multiplele capacități nebănuite (*capax infiniti*) ale naturii omenеști, pe de altă parte”⁹⁶.

Părintele Stăniloae a accentuat și *dimensiunea noetică* a teologiei mistice⁹⁷. Experiența mistică este o elevație singulară în ambianța rugăciunii și a luminii dumnezeiești; din aceasta nu rezultă propriu-zis un mesaj de bună vestire, ca în cazul evanghelistului, ci este o stare de cunoaștere – gnoză, iluminare, unire, care face din mistic un stâlp al adevărului. Mistical nu formulează dogme noi, ci deschide căi inedite de exprimare a credinței apostolice, fiind călăuzit de Duhul Sfânt, Duhul Adevărului.

Îndumnezeirea omului prin har sau desăvârșirea asemănării cu Dumnezeu este posibilă, arată pr. Stăniloae, fiindcă omul „are capacitatea de a fi îndumnezit, fiind făcut după chipul Fiului, putând fi înfiat”⁹⁸. În acord cu întreaga Tradiție biblico-patristică, pr. Stăniloae afirmă că

⁹³ Sf. Irineu, *Adv. Haer.*, III, 19, i, P.G. 7, 939-940.

⁹⁴ *Despre legea duhovnicească*, cap. 190 în *Filocalia*, I.

⁹⁵ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Ascetica și mistica...*, p. 39.

⁹⁶ PF. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Teologie și spiritualitate...*, p. 177.

⁹⁷ Pr. Lect. Dr. Nicolae Moșoiu, *Trei sinteze...*, p. 149.

⁹⁸ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Scrieri, Partea a doua, Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești*, Col. PSB. 81, Ed. IBMBOR, 1990, p. 128.

„porunca” îndumnezeirii este implicată în taina chipului: „Chipul tinde spre asemănarea cu Dumnezeu sau spre îndumnezeire. Unirea aceasta maximă cu Dumnezeu, imprimarea omului de plinătatea lui Dumnezeu, fără contopirea cu El, este îndumnezeirea omului. În vederea ei e dat chipul lui Dumnezeu în om, ca aspirație a acestuia spre modelul său absolut. Și în ea își află chipul împlinirea sa, ca asemănare maximală cu Dumnezeu. În chip e implicată ca o poruncă dumnezeiască tensiunea omului spre îndumnezeire. «Omul este o creatură care a primit porunca să devină dumnezeu», spune Sf. Grigorie de Nazianz, împreună cu Sfântul Vasile cel Mare. «Chipul implică destinația omului spre îndumnezeire», setea de infinitate, ca relație bilaterală⁹⁹.

Am putea spune că există o consonanță în teologia patristică răsăriteană asupra faptului că fundamentul îndumnezeirii omului îl constituie întruparea Fiului lui Dumnezeu. Aceeași înțelegere o găsim și la pr. Stăniloae, care consideră că posibilitatea îndumnezeirii omului e dată de întruparea Logosului lui Dumnezeu și că „îndumnezeirea naturii umane a lui Iisus e începutul îndumnezeirii naturii umane în general”¹⁰⁰. Potrivit lui Emil Bartoș, rațiunea care a stat la baza lucrării sale a fost aceea de a evidenția că învățătura despre îndumnezeirea ocupă un rol central în înțelegerea de către pr. Stăniloae a mântuirii¹⁰¹. Autorul reușește în cele din urmă să ne convingă că învățătura despre îndumnezeire în abordarea pr. Stăniloae, unifică antropologia cu hristologia și pnevmatologia cu eclesiologia, întreaga învățătură despre îndumnezeire constituind una dintre căile de mijlocire în înțelegerea întregii gândiri teologice a pr. Stăniloae¹⁰².

Urmând teologiei patristice, pr. Stăniloae vede toată realitatea creată ca realitate chemată să participe la viața divină. Cu multă îndrăzneală și originalitate, el prezintă atributele lui Dumnezeu în raport cu lumea, ca aspecte multiple ale participării la care lumea este chemată¹⁰³.

Ființă spirituală, omul are menirea de a-și lucra înduhovnicirea, acțiune continuă ce se desfășoară în fiecare clipă, pe parcursul întregii vieți, ea nefiind niciodată încheiată. Ținând de caracterul spiritual al

⁹⁹ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică...*, I, p. 272.

¹⁰⁰ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Teologia Morală Ortodoxă. Spiritualitatea Ortodoxă*, III, Ed. IBMBOR, București, 1981, p. 314.

¹⁰¹ Emil Bartoș, *Deification in Eastern Orthodox Theology. An Evaluation Critique of the Theology of Dumitru Stăniloae*, Paternoster Press, UK, 1999.

¹⁰² *Ibidem*, p. 40.

¹⁰³ Dan – Ilie Ciobotea, *O dogmatică pentru omul de azi*, în *Studii Teologice*, nr. 6, 1986, p. 102.

ființei umane – ca un dat ontologic, fundamentată pe libertate și conștiință – responsabilitatea, la fel cu asemenea, se împlinește continuu, în mod personal, prin asumarea și, mai ales, prin trăirea ei, persoana aplică – mai mult sau mai puțin conștient – aspectele specifice actului de răspundere.

În sens larg îndumnezeirea începe încă de la botez și se întinde în tot cuprinsul urcușului spiritual al omului, în care sunt active și puterile lui, a purificării de patimi, a dobândirii virtuților și a iluminării¹⁰⁴. Îndumnezeirea afirmă pr. Stăniloae coincide cu procesul dezvoltării umane până la limita lor, sau cu deplina realizare a naturii omenești, dar și cu depășirea lor desăvârșită prin har. „Căci îndumnezeirea nu se oprește niciodată, ci ea continuă și dincolo de limita ultimă a puterilor naturii umane, la infinit. Pe aceasta din urmă am numit-o îndumnezeire în sens restrâns”¹⁰⁵. Urmând Sfântului Maxim, pr. Stăniloae privește îndumnezeirea în sens larg, însemnând prin aceasta ridicarea omului până la nivelul cel mai înalt al puterilor sale, până la realizarea deplină a omului¹⁰⁶ și îndumnezeirea în sens restrâns care cuprinde progresul personal al omului dincolo de limita puterilor sale naturale, dincolo de marginile naturii sale, în planul dumnezeiesc mai presus de fire¹⁰⁷. În prima etapă lucrează omul, iar în a doua numai Dumnezeu, vâzând dorința și efortul omului¹⁰⁸.

Prin aceasta Hristos se face contemporan cu noi, întrucât viața fiecăruia din noi își are unicitatea ei și pe care nu și-o pierde. Iisus participând la toate suferințele noastre și ușurându-le, duce împreună cu noi lupta cu ispitele și cu păcatele noastre, se străduiește împreună cu noi după virtute, iese la iveală în ființa noastră pe măsură ce iese la iveală adevărata noastră fire de sub pecetele păcatului. În acest sens pr. Stăniloae argumentează acest fapt prin cuvintele Sf. Maxim „Până la

¹⁰⁴ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Trăirea lui Dumnezeu...*, p. 154.

¹⁰⁵ *Idem*.

¹⁰⁶ „Dacă suntem după chipul lui Dumnezeu, să devenim ai noștri înșine și ai lui Dumnezeu, mai bine zis numai ai lui Dumnezeu și să devenim dumnezei, primind din Dumnezeu o existență de dumnezei” (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capitulum quinquies.*, P.G. 90, 1189).

¹⁰⁷ Sfântul Maxim spune că puterile spirituale ale omului încetează atunci când a ajuns la limita lor, la vârsta plinătății lui Hristos. Până atunci e hrănit cu un fel de hrană, am zice cu hrană finită, pe care o poate duma cu puterile lui, cu virtuți și contemplații, cu cele de la mijloc, cum ar zice tot el. După aceea, e hrănit cu hrană nestricăcioasă, adică cu Dumnezeu însuși. Atunci devine omul Dumnezeu, vezi Dumitru Stăniloae, *Trăirea lui Dumnezeu...*, nota 130.

¹⁰⁸ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Trăirea lui Dumnezeu...*, p. 154.

sfârșitul lumii pătimește tainic pururea cu noi, pentru bunătatea sa după analogie (și proporțional) cu suferința aflătoare în fiecare”¹⁰⁹.

Experiența mistică exprimată pregnant ca stare de îndumnezeire, cuprinde după pr. Stănilaoe două adevăruri generale: „1. Că ea reprezintă ultima treaptă a desăvârșirii omului, fapt pentru care faza aceasta supremă din viața pământească a omului, sau ținta întregii lui vieți, se mai numește și desăvârșire; și 2. Că această îndumnezeire se realizează prin participarea omului la puterile dumnezeiești, prin revărsarea în om a lucrurilor divine... Mistica e starea omului ridicat mai presus de nivelul puterilor sale, nu prin sine ca *supraomul* lui Nietzsche, ci prin lucrarea Duhului Sfânt. Minteia noastră iese afară din sine și așa se unește cu Dumnezeu, devenită mai presus de minte, spune Grigorie Palama”¹¹⁰.

Din punct de vedere spiritual, patimile se biruie prin asceză care pe lângă practica de disciplinare a trupului și a voinței, are și un profund sens teologic. Acest sens ascuns în Taina Crucii ca semn al iubirii jertfelnice egoiste¹¹¹ dar și în Taina Morții și Învierii, pentru că asceza este participarea noastră la moartea și învierea Domnului, prin care dobândim pe Însuși Hristos ca persoană pentru a putea practica virtuțile și pentru a ne lupta împotriva omului vechi (pătimaș)¹¹². Rezultatul acestei lupte este o stare de nepătimire care nu este de fapt o transcedere a firii până la totala nepătimire, ci doar o „stare pașnică a sufletului, care face ca sufletul să se miște cu anevoie spre răutate”¹¹³. Această luptă ascetică așa cum mărturisește întreaga spiritualitate ortodoxă, nu poate fi dusă decât în spațiul comunitar al Bisericii, adică în și prin Biserică. Comunitarismul ecleziastic în cazul acesta este tocmai opusul egoismului pătimaș. Omul care trăiește în comuniune cu ceilalți oameni în Biserică, se împlinește de fapt ca om, se umanizează și viețuind corect în acest spațiu comunitar și sacramental, nu va putea ușor cădea pradă egoismului patimilor și, totodată, se va menține într-un echilibru spiritual de care omul are nevoie pentru a se menține ca persoană.

Unitatea asceză – mistică se realizează în primă fază prin imitarea lui Hristos, care înseamnă a-L urma pe calea crucii, a renunțării, a ascezei. În stările mistice e vorba de o unire tot mai nemijlocită cu Dumnezeu. Autorii duhovnicești răsăriteni vorbesc de această unire atunci

¹⁰⁹ P.G. 91, 713.

¹¹⁰ Pr. Dr. D. Stănilaoe, *Ascetica și mistica...*, pp. 11-12.

¹¹¹ Pr. Prof. D. Stănilaoe, *Note la Sf. Chiril al Alexandriei, Glafire*, în PSB 39, p. 9 și în *Note la Viața Sf. Antonie cel Mare (Sf. Atanasie cel Mare)*, în PSB 16, p. 214.

¹¹² Pr. Dr. D. Stănilaoe, *Ascetica și mistica...*, p. 46.

¹¹³ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *400 de capete despre dragoste*, suita I, cap. 36, p. 66.

când tratează de progresul în *theoría*. Putem așadar substitui termenilor antici de *práxis* și *theoría* termenii moderni de *ascetică* și *mistică*. Atunci vechiul principiu *práxis* conduce la *theoría* se convertește în cel al unității dintre asceză și mistică¹¹⁴. În această unitate s-a văzut pe bună dreptate „temeiul doctrinar al tuturor formelor monahismului”¹¹⁵.

În ceea ce privește întregul efort duhovnicesc al *Filocaliei*, acesta este menit să „retragă mintea din simțire”. Multe și felurite sunt etapele acestei formidabile epopeei creștine, pe care trebuie să o ducă fiecare credincios, pentru a se elibera de sub dominația materialității acestei lumi și pentru a progresa către asemănarea cu Dumnezeu, spre frumusețea nobilă de sus.

În *Dogmatica* sa, pr. Stănilaoe afirmă că în tot procesul de desăvârșire pe care omul și-l propune, mizând câtuși de puțin în puterile proprii, însuși Hristos este cel care ne însoțește, ne ajută și în felul acesta ne devine cale¹¹⁶, pentru că tot El ne este țință, iar prin faptul că devine „cale interioară și sfătuitor, El ne apropie tot mai mult de Sine făcându-ne tot mai mult mediu al puterilor Sale”¹¹⁷, și purtători de Hristos (hristofori).

Sfinții Părinți au tratat pe larg problema îndumnezeirii omului, inclusiv modul de a ajunge la îndumnezeire și a roadelor ce rezultă din ea. De cele mai multe ori aceste relatări patristice erau comentarii la diferite pasaje din Scriptură și deci învățătura de care vorbim are fundament biblic. În încercarea de a fi cât mai fidel tradiției patristice răsăritene în prezentarea îndumnezeirii omului, pr. Stănilaoe îi folosește pe cei mai reprezentativi părinți mistici ai Bisericii. Între aceștia îi menționez pe Sf. Marcu Ascetul, Diadoh al Foticeii, Sf. Ioan Scărarul, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ignatie al Antiohiei, Sf. Ioan Damaschin, Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Simeon Noul Teolog, Sf. Grigorie Palama, pe Calist și Ignatie Xanthopoulos.

Împlinirea dorinței este odihnirea pururea nobilă a celor plini de dorință, în jurul Celui dorit. Iar odihnirea pururea nobilă a celor plini de dorință, în jurul Celui dorit, este bucuria veșnică și neîncetată a celui dorit. Bucuria veșnică și neîntreruptă este împărtășirea de bunurile

¹¹⁴ Tomáš Špidlik, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin, II. Rugăciunea*, Ed. Deisis, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 185.

¹¹⁵ D. Amand, *L'ascèse monastique de saint Basile*, Maredsous, 1949, p. 35.

¹¹⁶ D. Stănilaoe, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, II, p. 22.

¹¹⁷ Idem, *Iisus Hristos lumina lumii*, p. 74. O idee asemănătoare o întâlnim și în tratatul de Ascetică și mistică, din care învățăm că „în eforturile noastre e prezentă și forța din firea omenească a lui Hristos... Pe măsură ce legătura potențială cu Hristos se face mai efectivă, forța Lui devine tot mai mult forța noastră”, cap. 3, p. 15.

Dumnezeiești și mai presus de fire. Iar împărtășirea de bunurile Dumnezeiești și mai presus de fire este asemenea celor ce se împărtășesc. Asemănarea celor care se împărtășesc cu Cel de care se împărtășesc, înseamnă identitatea actualizată prin asemănarea celor ce se împărtășesc, cu Cel de care se împărtășesc atât cât este cu putință. Iar identitatea actualizată a celor ce se împărtășesc, cu Cel de care se împărtășesc este îndumnezeirea celor ce se învrednicesc de îndumnezeire. Iar îndumnezeirea este concentrarea a tuturor timpurilor și veacurilor și a celor din timp și din veac. Iar concentrarea și sfârșitul timpurilor și veacurilor și a celor din ele este unirea nedespărțită a începutului adevărat și propriu în cei mântuiți¹¹⁸. Este foarte important să mai menționăm că pentru odihna în Dumnezeu și participarea la procesul de îndumnezeire, Sf. Maxim Mărturisitorul folosește expresia „a pătimi îndumnezeirea”,¹¹⁹ iar Pr. D. Stăniloae adaugă că această „pățimire” este menită să dureze veșnic, în sensul că omul, pentru a se îndumnezei trebuie să se umple la nesfârșit de Dumnezeu¹²⁰.

Un merit extraordinar de mare în legătură cu aceasta problemă îl are Pr. D. Stăniloae mai ales pentru faptul că a sintetizat învățătura Sf. Maxim Mărturisitorul despre îndumnezeire și a descris, atât cât se poate spune despre aceasta, fiecare din etapele îndumnezeirii.

Un alt element al înțelegerii misticii ortodoxe este dimensiunea sociabilă a existenței, respectiv comuniunea cu aproapele. De la Evagrie Ponticul, sau chiar de la Origen și până la Sf. Maxim Mărturisitorul și mai departe, spune pr. Stăniloae, credinciosul care vrea să dobândească desăvârșirea, înainte să devină un *gnostikos*, trebuie să devină un *praktikos*¹²¹. Pentru ca această evoluție să aibă loc, credinciosul trebuie să devină un împlinitor al poruncilor, cu alte cuvinte să urmărească dobândirea virtuților. Acțiunea de împlinire a poruncilor și, prin urmare, dobândirea virtuților, e o acțiune care se răsfrânge nu numai asupra noastră, ci și a semenului nostru¹²². Astfel că nu numai în noi Îl întâlnim pe Hristos, ci și în persoana semenului. „Faptele prin care contribuim la formarea semenilor și a noastră se cristalizează în virtuți care culminează în iubire”. Iubirea adevărată implică și cunoașterea adevărată, iubirea însemnând cea mai înaltă dintre virtuțile pentru care luptă omul

¹¹⁸ Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 59, *Filocalia*, III, p. 320.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 89.

¹²⁰ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Note la Răspunsuri către Talasie*, nota 100, p. 474.

¹²¹ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Teologie Morală...*, p. 26.

¹²² *Idem*.

duhovnicesc. Deci iubirea de Dumnezeu ne deschide iubirea de oameni și realizarea comuniunii.

Concluzii

Pr. Stăniloae se adresează omului contemporan, care are impresia că pe toate le poate domina și pe toate le poate dobândi prin propriile sale eforturi, spunându-i că în ceea ce privește ajungerea la adevărata asceză și la trăirea celor mai înalte piscuri ale desăvârșirii mistice, aceasta nu se poate face doar prin eforturi proprii, ci e nevoie de lucrarea și ajutorul nemijlocit al lui Dumnezeu: „Creștinismul socotește că la vederea nemijlocită a lui Dumnezeu nu se poate ajunge fără harul dăruit de El, iar pentru primirea acestui har este necesară o perfecționare morală a întregii ființe umane prin neconținutul ajutor dumnezeiesc și nu ajunge un antrenament pur omenesc”¹²³.

Pr. Stăniloae indică această capacitate a omului de a cunoaște pe Dumnezeu în setea rațiunii de cunoaștere înfinită ce poate fi satisfăcută numai în împărtășirea cu Rațiunea personală înfinită¹²⁴. Se reliefează o dată în plus Persoana și Chipul comuniunii interpersonale drept cheia ermeneutică a viziunii patristice.

La nivelul omului este semnificativă, pe de o parte, ființarea diadică ființă-persoană – cu posibilitatea unui control relativ al manifestărilor izvorâte din ființă de către eul persoanei. Pornind de aici și ținând seama de cadrul mai larg al antropologiei creștine, propunem extinderea dinamicii chip-asemănare la nivelul acestei relații fundamentale, în felul acesta ajungându-se la o dinamică a desăvârșirii, care face ca în procesul asemănării persoana omului să capete un control din ce în ce mai ridicat asupra ființei sale nedefinite¹²⁵. Lucrul acesta este semnificativ mai cu seamă pentru înțelegerea asceticii creștine, a comuniunii nedefinite cu sacrul pe care o face posibilă, ca răspuns la chemarea lui Dumnezeu și cu puterea harului primit de la El.

În relația cu Persoana supremă a Cuvântului devenit om apropiat, pr. Stăniloae afirmă că „nu se poate progresa decât înaintându-se în relația de iubire cu comunitatea credincioșilor, în care Hristos Se află

¹²³ D. Stăniloae, *Teologie Morală...*, p. 10.

¹²⁴ Sfântul Atanasie cel Mare, *Tratat despre Întruparea Cuvântului*, în *Scrieri*, partea I, p. 105, nota 45a.

¹²⁵ Pr. Prof. Dr. Dorin Oancea, *Dumitru Stăniloae – filosof al religiei. Ființarea nedefinită/definită a sacrului și a lumii*, în vol. *Dumitru Stăniloae (1903-1993) în Teologie românească...*, p. 211.

sălășluit ca în corpul Său, întărind unitatea lui. Umanitatea plenară, sau plenar îndumnezeită a lui Hristos, fiind umanitatea deschisă tuturor la maximum, prin ea avem acces și putere la umanitatea tuturor, dar și invers, prin umanitatea tuturor văzută în unitate și iubită la fel avem acces la umanitatea lui Hristos plină de Dumnezeuire, în care ea se cuprinde. Iar înaintarea în umanitatea Lui se face la infinit, pentru că prin ea se înaintează la lumina și iubirea dumnezeiască infinită: și înaintând în acestea, sporește în ele umanitatea noastră însăși”¹²⁶.

Din afirmațiile pr. Stăniloae se poate observa faptul că îndumnezeirea nu este ceva străin și adăugat, ci o *calitate harismatică* pe deplin conformă cu firea omului. Îndumnezeirea este împlinirea umanului, dar totodată ea este și revelația reală și totală a omului. Omul în afara acestei stări de îndumnezeire este nedeplin, adică s-ar putea spune că nu este om cu adevărat. Spre aceste concluzii ne poate conduce însăși firescul vieții, care implică un sens desăvârșitor al omului legat indisolubil de o Persoană veșnică.

Opera și gândirea teologului român în ceea ce privește abordarea îndumnezeirii, cât și în ceea ce privește opera integrală a acestuia răspunde nevoilor spirituale ale omului modern¹²⁷. Astfel că potrivit teologiei dogmatice și mistice a Bisericii Ortodoxe, îndumnezeirea nu e un proces existențial static, ci are un anumit dinamism, constituie o permanentă mișcare în infinitatea lui Dumnezeu, în a Cărei cunoaștere omul va progresa la infinit.

Ortodoxia nu-l lasă pe om să rămână acolo unde se află, ci îi dă puterea și țelul, puterea și curajul de a înainta spre desăvârșire; îi dă sentimentul că Dumnezeu este aici, că omul poate să devină din zi în zi mai plin de Dumnezeu, mai îndumnezeit. „Această îndumnezeire nu este ceva fizic, ci o puritate mai mare a persoanei umane în relația sa cu Dumnezeu și cu oamenii. Îndumnezeirea înseamnă a fi Dumnezeu prin participare, a fi asemenea lui Dumnezeu, plin de bunătate, de smerenie, plin de disponibilitatea de a te dăruia asumându-și responsabilitatea pe care Dumnezeu și-a asumat-o pentru noi în Hristos. E o îndumnezeire foarte concretă, corespunzând în întregime nevoilor omului. Nu este o îndumnezeire care-l separă pe om, ca să spună despre el: este un sfânt, nu are nimic de-a face cu noi. Ea îi îngăduie omului o înțelegere, o capacitate de a-i ajuta pe ceilalți, o umanizare din zi în zi mai accentuată,

¹²⁶ Pr. Dr. D. Stăniloae, *Teologie Dogmatică...*, II, p. 356.

¹²⁷ Eveque Joachim Giosanu, *La Deification de l'homme d'apres la pensee du pere Dumitru Stăniloae*, Trinitas, Iassy, Roumanie, 2002, p. 179.

împreună cu o imposibilitate de a suporta ca oamenii să fie într-o situație mai puțin demnă, ca ei să fie mai puțin respectați decât alții”¹²⁸.

Trebuie să punem în evidență valoarea persoanei în fața lui Dumnezeu, prezetându-L mai întâi pe Dumnezeu ca pe o Persoană Care se interesează cu pasiune de istoria omenească. Este singura Persoană Care poate ajuta persoana omenească să se mântuiască. Și astăzi Persoana divină îi propune persoanei umane să iasă din iadul ei, să se elibereze din izolarea sa, să realizeze comuniunea. Dar această Persoană divină Își propune să răspundă și la îndoielile pe care le provoacă în conștiința omului de astăzi dezvoltarea științei. Părintele Stăniloae afirma că acestea sunt cele două sarcini majore ale teologiei de astăzi¹²⁹.

Frumusețea discursului teologic al păr. Stăniloae stă în armonia și consistența gândurilor. Oricine citește procesul restaurator descris de teologul român este îmbogățit progresiv. Nu poți citi fără să fii tu însuși mereu restaurat. Este, de fapt, trăirea la care poate ajunge oricine face parte din procesul îndumnezeitor. Păr. Stăniloae a trăit el însuși cu intensitate acest proces, iar pentru a se bucura cât mai mult de tainele lui, nu i-au ajuns zilele, așa că nopțile din *vechea creație* s-au transformat în meditații nocturne despre viața Treimii și care anticipau *noua creație*. El a urmat îndeaproape principiul călăuzitor al moștenirii ortodoxe care cere ca, înainte de a putea fi explicată, îndumnezeirea să fie trăită.

Convinsă că mântuirea constă într-o adâncă transformare a omului care înaintează până la îndumnezeirea lui și că aceasta se realizează prin slujirea lui Dumnezeu și a oamenilor, Biserica Ortodoxă Română, care a fost deschisă în toate timpurile, așa cum este și astăzi, credincioșilor săi și poporului căruia ea îi aparțin, își aduce partea ei de contribuție și de sprijin, pe planul ecumenismului integral și local, promovând un susținut și multiplu dialog al slujirii, împreună cu toate celelalte Biserici și culte creștine din țara noastră.

Toate acestea sunt elemente ale „mântuirii astăzi”, care cere integrarea socială a Bisericii și a creștinului, cu păstrarea intactă însă a chipului autentic a lui Hristos care ne-a mântuit, așa cum se desprinde el din cuprinsul Sfintei Evanghelii și al Sfintei Tradiții păstrate cu fidelitate de Biserică și cu păstrarea intactă a identității creștinului.

Mărturia pr. Dumitru Stăniloae credem că este grăitoare în concluzia studiului nostru cu privire la om, comuniune și îndumnezeire în sinteza neopatristică realizată de cucernicia sa : „Într-o zi am descoperit în scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii că e cu putință să-L întâlnești pe

¹²⁸ M.-A. Costa de Beauregard, *Mică dogmatică...*, p. 49.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 167.

Dumnezeu în mod real prin rugăciune. Și atunci L-am auzit spunându-mi: *Îndrăznește să înțelegi că te iubesc!* Atunci, cu răbdare, m-am pus pe lucru. Astfel, am înțeles treptat că Dumnezeu e aproape, că mă iubește și că, umplându-mă de iubirea Lui, inima mea se deschide celorlalți. Am înțeles că iubirea e comuniunea cu Dumnezeu și cu celălalt. Și că, fără această comuniune, lumea nu e decât tristețe, ruină, distrugere, masacrare. Să vrea numai lumea să trăiască în această iubire, și atunci ar cunoaște viața veșnică...¹³⁰.

¹³⁰*Ibidem*, p. 240.